

ВІДГУК

офіційного опонента доктора філологічних наук, професора,
професора кафедри української лінгвістики і методики навчання

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Левченко Тетяни Миколаївни

про дисертацію

Боженець Софії Василівни

на тему:

«Військова термінологія в лінгвокогнітивному аспекті (на матеріалі української та угорської мов)», яка подана до разової спеціалізованої вченої ради PhD Національної академії Служби безпеки України, що утворена на підставі рішення Вченої ради НА СБ України від 02 квітня 2026 року, для здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія

Проблема лінгвокогнітивного аналізу військової термінології належить до кола найбільш динамічних і складних питань сучасного мовознавства, оскільки вона перетинає площини термінознавства, когнітивної лінгвістики та дискурсології. У науковому просторі існує певна теоретична розбіжність між традиційним прескриптивним підходом, що вимагає від терміна суворої однозначності та відсутності емоційного забарвлення, і новітньою когнітивно-дискурсивною парадигмою, яка розглядає терміноодиницю як гнучкий інструмент концептуалізації дійсності.

Досліджувана проблема актуалізується через явище детермінологізації – виходу військових назв за межі вузькофахового вжитку в широкий медіадискурс, де вони набувають нових конотацій та метафоричних значень. Крім того, у зіставному мовознавстві залишається недостатньо вивченим питання міжмовної асиметрії військових концептів у типологічно неспіввідносних мовах, таких як флективна українська та аглютинативна угорська, що породжує труднощі у встановленні повної семантичної еквівалентності та адекватної верифікації термінофонду в межах міжнародних безпекових стандартів.

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена об'єктивною необхідністю комплексного переосмислення військової терміносистеми в умовах безпрецедентних геополітичних трансформацій та повномасштабної збройної агресії проти України, що спричинило масову детермінологізацію військових номінацій та їхню активну інтеграцію в щоденний медіадискурс і живу розмовну практику соціуму. Вибір лінгвокогнітивного аспекту аналізу є надзвичайно вагомим, оскільки він дозволяє вийти за межі суто лінгвістичного опису морфологічних структур і розглянути військовий термін як складне ментальне утворення, що бере участь у формуванні специфічної військової картини світу, вербалізуючи засадничі концепти безпеки, загрози та оборони. Порівняльне вивчення української та угорської мов додає дослідженню особливої наукової ваги через їхню типологічну різносистемність: якщо для сучасної української термінології характерним є процес інтенсивного оновлення, адаптації стандартів НАТО та високий рівень емоційної експресії в медіа, то угорська мова демонструє стійку тенденцію до пуризму, термінологічної самодостатності та специфічної метафоризації воєнних подій через біологічні чи природні категорії. Зіставний аналіз цих мовних моделей дозволяє не лише виявити універсальні когнітивні механізми номінації військових реалій, а й простежити етноспецифічні особливості сприйняття війни різними народами, що має критичне значення для теорії та практики військового перекладу, уніфікації термінофонду в межах міжнародної співпраці та фахового медійного висвітлення оборонної тематики. Отже, актуальність роботи визначається потребою у створенні цілісної наукової бази для розуміння динамічних процесів у сучасних терміносистемах, які під впливом екстралінгвальних чинників стають рефлексією на екзистенційні виклики сучасності, трансформуючи професійну лексику в потужний інструмент когнітивного опанування воєнної реальності. Перелік питань у цій царині логічно розкриває дослідження Боженець Софії Василівни, яке поповнило сучасне українське мовознавство новою й актуальною розвідкою.

Вступна частина дисертації укладена за традиційним, перевіреним часом академічним каноном. У ній чітко та логічно репрезентовано весь необхідний апарат наукового пошуку: від обґрунтування актуальності до окреслення практичної значущості результатів. Окремої уваги заслуговує наукова новизна роботи, яка є цілком очевидною. Авторка вперше у вітчизняному мовознавстві здійснила цілісне порівняльне дослідження військової термінології української та угорської мов. Застосування лінгвокогнітивної парадигми дозволило не лише описати лексичні одиниці, а й виявити глибинні ментальні структури, що зумовлюють специфіку термінотворення в мовах різних типів. Без сумніву, українське мовознавство збагатилося ґрунтовною та фаховою розвідкою, що відкриває нові перспективи для зіставної термінології.

Переконливими є результати наукового дослідження, оскільки вони апробовані в 17 наукових працях, серед яких: 5 одноосібних статей у фахових наукових виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України, 1 одноосібна стаття у закордонному виданні, 11 праць апробаційного характеру (тези доповідей).

Дисертантка продемонструвала високу методологічну культуру, вдало апробувавши інструментарій структурної та когнітивної лінгвістики. Завдяки системному застосуванню низки методів – від структурно-словотвірного до когнітивно-семантичного – було виявлено ієрархічну будову військової лексики та специфіку її вербалізації. Важливим здобутком стало встановлення функційних зв'язків між термінологічними одиницями, а також експлікація ключових концептів військової сфери, що відображають етноспецифічні особливості українського та угорського професійного дискурсів.

Обґрунтованість і достовірність основних положень і висновків дисертації. У першому розділі «**Теоретичне обґрунтування дослідження військової термінології української та угорської мов у лінгвокогнітивному аспекті**» автором здійснено ґрунтовну систематизацію теоретичних засад вивчення військової термінологіки. Дисертантка логічно поєднує здобутки класичного термінознавства з методологією когнітивної

лінгвістики, що дозволило інтерпретувати військовий термін не лише як одиницю номінації, а як ментальне утворення в структурі професійної свідомості. Особливої уваги заслуговує опис специфіки угорської лінгвістичної традиції (*Magyarosítás*), де вимогу «угорськості» терміна обґрунтовано як аксіологічну домінанту національної мовної політики. Софія Василівна слушно акцентує увагу на процесах детермінологізації військових одиниць у медійному дискурсі, що об'єктивує тезу про розмивання меж між спеціальною та загальноживаною лексикою в умовах сучасних інформаційних впливів. Зауважимо, що цінними в першому розділі є визначення ключових понять. Софії Василівні вдалося не тільки ґрунтовно проаналізувати та узагальнити численні наукові підходи до опису проблеми, а й випрацювати свої концепції.

Другий розділ **«Методологічні засади дослідження військової термінології української та угорської мов у лінгвокогнітивному аспекті»** присвячено опису комплексного інструментарію роботи. Дисертантка з усією відповідальністю обґрунтовує доцільність використання польового моделювання, де концепт ВІЙНА / HÁBORÚ постає ядром, що структурує навколо себе військовий сегмент мовної картини світу. Важливим складником розділу є процедурний опис застосування корпусних методів (ГРАК, MNSZ2), що дозволило Софії Василівні верифікувати частотність вживання терміноодиниць у різні часові проміжки. Результати методологічного синтезу допомогли виявити динаміку військового мовного ресурсу, що доводить залежність термінотворення від екстралінгвальних чинників, зокрема відкритості медіа до неологічних запозичень та суспільно-політичної напруги.

Позитивно оцінюємо третій розділ дисертації **«Номінативний простір військової термінології української та угорської мов у зіставному аспекті»**, в якому проаналізовано морфологічні та словотвірні моделі військової термінології в обох мовах. Авторка детально описує специфіку аглютинативного ладу угорської мови, де композити складають вагому частку термінофонду та флективний характер української мови з її розвиненою

суфіксацією та абревіацією. У цьому ж розділі Софія Василівна здійснила порівняльний аналіз концептуальних метафор, результати якого допомогли виявити когнітивні можливості військової лексики в текстах медіакомунікації. Отримані результати віддзеркалюють суспільні настрої та специфіку сприйняття військових реалій українським та угорським соціумом, де терміни набувають статусу аксіологічних маркерів («свої» vs «чужі»). Здійснено ґрунтовний аналіз механізмів переосмислення світу через призму термінотворення. Дисертантка логічно переходить від суто морфологічного опису до семантико-когнітивного аналізу, доводячи, що військова термінологія є результатом складного процесу концептуалізації дійсності. Особливої уваги заслуговує контрастивний аналіз інтернаціоналізмів, де на прикладах одиниць *артилерія — tüzérség*, *розвідка — felderítés* об'єктивується теза про прагнення угорської мови до самодостатності. Автор слушно пов'язує активізацію англіцизмів в українському медіапросторі з подіями 2014 та 2022 років, що підкреслює екстралінгвальну зумовленість мовних змін та додає роботі особливої актуальності.

Дисертантка з усією відповідальністю підійшла до історичної деривації термінів (*амбразура, арсенал, рота*), відстеживши складні ланцюжки запозичення через італійську, французьку та німецьку мови. Отримані результати висвітлюють глибинні коріння угорського пуризму (традиції Д. Костолані та Б. Золнаї), що пояснює «мовний опір» угорської терміносистеми зовнішнім впливанням. Погоджуємося з дисертанткою, що здійснений аналіз багатокomпонентних термінів сприяв виявленню специфіки угорської мови, де дієприкметникові моделі (*feltételezett, megerősített*) відіграють значно більшу роль у творенні професійних назв-означень, ніж в українській мові, де домінують відприкметникові структури.

Переконаливим варто назвати четвертий розділ **«Системність військової термінології української та угорської мов у когнітивному ракурсі»**, що присвячений аналізу вербалізації концептів у медійному просторі. Софія Василівна системно здійснила комплексне моделювання

лексико-семантичного поля (ЛСП) військової сфери та науково обґрунтувала ієрархію зон ЛСП, де критерієм належності до ядра виступає частотність у нормативно-правових актах, що забезпечує об'єктивність висновків.

Особливої аналітичної вартості роботі додає виокремлення концептуального домену «Воєнні дії» / «Katonai műveletek». Авторка професійно зафіксувала появу нових термінологічних гнізд, пов'язаних із «кібервійною» та «силами безпілотних систем», що відображає структурні зміни у Збройних Силах України 2024–2025 рр. Важливим є спостереження за динамікою ключового концепту ВІЙНА, який у медіадискурсі еволюціонував від евфемізмів (АТО, ООС) до екзистенційно насиченого вербалізатора «повномасштабне вторгнення».

Контрастивний аналіз феномену «Invázió» у підрозділі 4.3.2 є зразком глибокої когнітивістики. Софія Василівна довела те, що в угорському дискурсі термін *invázió* набуває метафоричного характеру, поєднуючи прямі військові значення з описом природних катаклізмів. Аналіз матеріалів засобів масової інформації засвідчує, що терміни *fegyveres konfliktus* та *katonai konfliktus* часто виконують функцію евфемізмів, пом'якшуючи експресивність висловлювання, тоді як в українському сегменті спостерігається інтенсивна інтелектуалізація та емоційне насичення військової термінології.

Науковій ваги дослідженню додають ретельно підготовлені таблиці, діаграми, графіки зібраного матеріалу, українсько-угорський словник-мінімум військових термінів, що систематизовані в додатках.

Значимими є висновки дослідниці, які влучно передають основний зміст наукової праці, акцентують на її важливих моментах, є узагальненим підсумком проведеного дослідження. Логічність і виваженість їх свідчить про глибину і значущість наукових пошуків дисертантки.

Кожний підрозділ завершують конкретні й належним чином обґрунтовані висновки. Загальні висновки корелюють із поставленими в роботі метою та завданнями, є виваженими, переконливими, впливають з аналізу конкретного матеріалу, мають важливе теоретичне і практичне значення.

Практичне значення дисертаційного дослідження є беззаперечним і підтвержене його вираженою прикладною спрямованістю. Важливою перевагою роботи є реальне впровадження її результатів у діяльність практичних підрозділів та освітній процес Національної академії СБ України, що засвідчено відповідним актом від 27.01.2026. Авторці вдалося успішно поєднати теоретичні напрацювання із розв'язанням конкретних завдань у сфері фахового перекладу військової документації та створення спеціалізованих навчальних посібників. Подальші перспективи використання результатів охоплюють широку мультидисциплінарну площину: від збагачення навчальних курсів із лінгвоконцептології та прикладного перекладу угорської мови до системної розробки двомовних словників і терміносистем. Окрему цінність становить потенціал дослідження для інформаційно-аналітичної діяльності, зокрема в контексті стандартизації військової термінології та забезпечення міжнародної співпраці у безпековій сфері. Такий комплексний підхід до реалізації наукових висновків свідчить про високу суспільну значущість та завершеність представленої праці.

Дисертацію відзначають достатня глибина й ґрунтовність розв'язання порушених у ній проблем, вправність використання сучасної лінгвістичної термінології.

Заслугують на схвалення чітка структура дисертації, умотивованість та очевидність зв'язку між частинами роботи. Логіка виокремлення та структури розділів підпорядкована розкриттю поставленої мети та виконанню чотирнадцяти завдань.

Список використаної літератури (371 найменування) демонструє міцне наукове підґрунтя, а джерела фактичного матеріалу переконливо засвідчують достовірність отриманих результатів. До того ж результати дослідження є достатньо апробованими у 17 наукових праць, серед яких: 5 одноосібних статей у фахових наукових виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України, 1 одноосібна стаття у закордонному виданні, 11 праць апробаційного характеру (тези доповідей).

Порушень академічної доброчесності не виявлено.

Позитивно оцінюючи результати дослідження, висловимо певні міркування, що мають переважно уточнювальний та дискусійний характер.

1. Цілком погоджуємося з Софією Василювою, що детермінологізація відбувається тоді, коли позначувана терміном реалія або явище стає частиною повсякденного життя, або коли сам термін виходить за межі спеціальної терміносистеми й починає функціювати в загальноживаній мові (с. 47). Зазначимо, що в умовах сучасної повномасштабної війни в Україні відбувається унікальний процес: цивільне населення опановує військову термінологію (*ППО, деокупація, РЕБ*) не на рівні спрощення значень, а на рівні професійної точності. Чи можна в такому разі стверджувати про «спрощення значення» (як ви зазначаєте нижче), чи це радше інтелектуалізація загальноживаної мови?

2. На сторінці 128 дисертації Ви стверджуєте, що одним із чинників інтенсивного запозичення є «відносна толерантність» української мови. Проте сьогодні в медійному та науковому дискурсах виразно простежуються потужні пуристичні тенденції, спрямовані на пошук і впровадження питомих відповідників (наприклад, активна діяльність термінологічних комісій, волонтерські проекти зі слововживання). Як Ви можете пояснити цей парадокс і як, на Вашу думку, пуристичний рух впливає на динаміку запозичень саме у військовій сфері?

3. Ваша теза про універсальність військової терміносистеми європейських країн (с. 51) є цілком логічною з огляду на процеси глобалізації та стандартизації військової сфери (зокрема в межах НАТО). Разом із тим, це твердження спонукає до дискусії: чи не нівелює така універсальність етнокультурний складник терміна? Чи існують, на Ваш погляд, суто «національні концепти» у військовій сфері, які не піддаються уніфікації й маркують саме українську або угорську лінгвокультури?

4. Попри загальну високу оцінку роботи, дисертаційне дослідження не позбавлене окремих недоліків, серед яких варто виділити технічні огріхи,

термінологічні неточності, зумовлені складністю перекладу аглютинативних структур угорської мови: зокрема, помилкове вживання терміна *аглютинативна* щодо української мови (с. 118), фактологічні зміщення у військовій ієрархії (*őrnagy* як «капітан» замість «майор», с. 195).

Висловлені міркування не ставлять під сумнів наукову концепцію дослідження, не знецінюють теоретичної та практичної вагомості отриманих результатів і не впливають на загальне позитивне враження від роботи. Вони стосуються переважно дискусійних питань або відкривають перспективи подальших наукових пошуків.

Дисертаційна праця «*Військова термінологія в лінгвокогнітивному аспекті (на матеріалі української та угорської мов)*», відповідає вимогам п. 6 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, актуальним вимогам щодо оформлення дисертацій, затвердженим наказом № 40 Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року (редакція від 12.07.2019 року).

За виконане дослідження Софія Василівна Боженець заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент –
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української лінгвістики
та методики навчання
Університету Григорія Сковороди
в Переяславі

Т. М. Левченко